

5. Чекрыгина С.Ш. Залатнаи, ансамбль «Братство Куркове-1791» и Н. Наранхо (Гости Москвы) / С. Чекрыгина // Кругозор. — 1974. — №11. — С. 11.
6. EXPRESS EGYÜTTES // A Wikipédiából, a szabad enciklopédiából / [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://hu.wikipedia.org/wiki/Express_együttes.
7. Синеокий О.В. Бит двух цивилизаций : Сага о правовой грамзаписи поп-музыки до и после гибели мировой системы социализма / О. В. Синеокий ; [Петар Янятович (г. Белград, Сербия), Йозеф Раж и Михал Чимера (г. Братислава, Словакия) — предисловие, Игорь Куприянов (г. Москва, Россия) — послесловие] ; под. ред. А.В. Галина. — Вып. 3 (Серия «Рок Восточной Европы»). — М. : Изд-во ИП Галин А.В., 2012. — 520 с.

Надійшла до редколегії 03.12.2012 р.

УДК 007.304: 655.11

Н. С. ПОДОЛЯКА

ВІД «БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ЗБРОЇ» ДО «СЛОБОЖАНЩИНИ»: ЕВОЛЮЦІЯ ОДНОГО РАДЯНСЬКОГО ВИДАВНИЦТВА

Розглянуто діяльність Сумського обласного (газетного) видавництва («Більшовицька зброя»).

Ключові слова: *видавництво «Більшовицька зброя» (Суми), історія видавничої справи.*

Рассмотрена деятельность Сумского областного (газетного) издательства («Більшовицька зброя»).

Ключевые слова: *издательство «Більшовицька зброя» (Суми), история издательского дела.*

The article deals with the activity of the Sumy (the regional newspaper) publishing house («Bilshovitska zbroya»).

Key words: *publishing house «Bilshovitska zbroya» (Sumy), the history of the publishing business.*

Досвід видавничих структур Сумщини ХХ ст. досі не висвітлено і майже не впроваджено в практику сучасних видавництв. Але навіть фрагментарна ретроспектива діяльності Сумського обласного (газетного) видавництва («Більшовицька зброя») може допомогти дослідникам незаангажовано проаналізувати загальні процеси, що відбувалися у вітчизняній видавничій справі, з усіма негативними й позитивними наслідками в економічній і особливо духовній сферах.

Головним джерелом інформації з вищезазначеної теми слугують архівні документи (фонди Державного архіву Сумської області: Р — 3461 Сумське обласне управління в справах поліграфії та видавництва, 3 од. зб., 1945 — 1947 рр.; Ф. Р — 3462 Сумське обласне управління в справах поліграфії та видавництва, 2 од. зб., 1951 — 1952; Ф. Р-4319 Управління в справах видавництва,

поліграфії та книжкової торгівлі виконавчого комітету Сумської обласної Ради народних депутатів, 252 од. зб., 1964–1979 рр., Описи). У них зберігаються річні звіти видавництва, які містять описову та статистичну частини.

Значний масив друкованої продукції відображений у картотеці місцевих видань Державної обласної універсальної наукової бібліотеки та в каталогах найбільших бібліотек України.

Мета — дослідити діяльність Сумського обласного видавництва в межах історичного часу його існування, виявити головні напрями роботи.

Видавнича справа на Сумщині за радянських часів здебільшого була пов'язана з виданням газет. На початку 20-х рр. особливий попит у повіті мала газета «Власть Советов». І редакція, і друкарня працювали в одному приміщенні. Крім газет, у Сумах виходила лише незначна кількість друкованої продукції: службові документи, методичні вказівки, пізніше — листівки передового досвіду.

Сумська область виникла в січні 1939 р. До того часу (принаймні в 1935) в Сумах уже виходила друком районна газета «Більшовицька зброя» [19, с. 165]. 20 вересня 1935 р. заступник голови ЦВК СРСР Г. І. Петровський приймав у Кремлі екскурсію робітників Сумського району, організовану газетою. До делегації входили кращі робітничі й колгоспні кореспонденти, для яких при газеті організовано двомісячні курси робітників.

З 1939 р. газета стала органом Сумського обкому КП(б)У. Тоді в місті виходили друком дві обласні газети: «Більшовицька зброя» та «Більшовицька молодь». Можна припустити: оскільки головним напрямом роботи видавництва був друк газети, то і редакція, і друкарня, і видавництво працювали в одному приміщенні й унаслідок цього мали єдину назву. У картотеці місцевих видань Сумської державної обласної універсальної наукової бібліотеки є каталожна картка, яка містить бібліографічний запис на книгу «Соціалістична Сумщина», що вийшла друком у видавництві «Більшовицька зброя» в 1939 р. [20]. Щодо газети, то вона з жовтня 1941 існувала як орган підпільного обкому партії [21, с. 162]. У книзі «Історія преси і журналістики» О. В. Ленського читаємо: «На початок 1943 р. частина області знаходилася в радянській зоні, і тому в с. Миропілля розташувалася обласна друкарня і редакція газети “Більшовицька зброя”» [12, с. 301].

У фонді Сумської державної обласної універсальної наукової бібліотеки знаходимо й видання першого тому «Наукових записок» Сумського державного педагогічного інституту (нині Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка), датоване 1941 р. На звороті титульної сторінки чітко зазначено «Друкарня в-ва “Б.З.”». Отже, видавництво в 1939–1941 рр. уже

існувало. Остаточо з'ясувати дату заснування складно, адже чіткого розмежування повноважень редакції газети та видавництва на той час не було.

З 1 жовтня 1948 р. видавництво стало обласним газетним, а в 1955 р. об'єдналося з відділом поліграфії та видавництв облуправління культури (яке на той час складалося із 63-х підприємств, зокрема однієї обласної, двох міських, 28 районних друкарень, міської та 31 районної редакції).

У 1964 р. створене обласне управління по пресі. З 1969 — редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву, який мав дещо обмежені права — це стосувалося видання художніх книг, а також обсягів книжкових видань. 18 вересня 1972 р. управління по пресі виконкому обласної Ради депутатів трудящих перетворено на управління в справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі. У 1989 р. редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву набув права видавати художню літературу. Щорічно виходило близько 300 найменувань друкованої продукції. 1990 р. він дістав назву «Видавництво "Слобожанщина"», а 2009 р. був ліквідований.

Головною метою діяльності будь-якого видавництва чи видавничої організації є підготовка і виробництво друкованої продукції. Основою її є сукупність різноманітних за формою, змістом, обсягом, характером інформації, структурою, періодичністю та призначенням видань. Будь-який окремий їх вид, з одного боку, має свої специфічні особливості, а з іншого — немало й спільних ознак, властивих будь-якому виданню.

Спробуємо виокремити основні види книжкових і аркушевих видань видавництва. Отже, окрім різних бланків (частка яких у загальному обсязі складає більшу половину), майже 80 % друкованої продукції — офіційні видання суспільно-політичної тематики. Редагували такі рукописи ті редактори, які мали не лише багатий практичний досвід, а й високу «ідеологічну підкованість». Ознака часу: тематичні плани для кожного видавництва повинні були починатися з тих видань, які орієнтувалися винятково на ідеологічне обслуговування партійних цілей. Це були твори, присвячені виконанню рішень чергового партійного з'їзду, річниці дня народження В. І. Леніна, дня утворення компартії України чи СРСР.

Так, у 1947 р. видавництво «Більшовицька зброя» видало «Положение о выборах в местные Советы», «Указ Президиума Верховного Совета СССР о награждении передовиков сельского хозяйства», «Указ о награждении передовиков животноводства», плакати з біографіями кандидатів у депутати до місцевої Ради, заклики [1]. Наступного, 1948 р. — брошури «О недостатках и мерах улучшения работы с агитаторами Сталинградской партийной

организации» и «Положение о выборах народных судов» [2]. У 1950-му опублікована брошура «Обращение ЦК ВКП(б) к трудящимся по сбору подписей под Стокгольмским воззванием», витрати на друкування якої склали значну суму — 5938 крб. [3]. Таким чином, одним із головних завдань видавництва була підготовка до друку наказів, постанов і розпоряджень уряду.

Інший значний за обсягом блок становили науково-виробничі та науково-популярні видання із сільськогосподарської тематики. Під пильною увагою партійного керівництва в післявоєнні роки перебував досвід передовиків сільського господарства. Зруйновані колгоспи, в яких основною робочою силою стало жіноцтво, потребували нових методів господарювання. До того ж голод 1948 р. знесли колгоспні господарства.

Будь-яка пропаганда, що має на меті формування поглядів людей, їхнього світогляду, переконань і спонукання їх до певних практичних дій на основі цих поглядів і переконань і, особливо, від якої залежить доля ідеології, повинна звертатися до окремих особистостей. Тому й друкується безліч матеріалів, у яких читач може ототожнити себе з його героями, відчути велич людини праці, порівняти зі своїми досягненнями. Це надає можливості відчувати підтримку, розуміти те, що він теж особистість. Водночас такі видання — спонукання до дії для громадян, які намагалися ототожнити себе з ушлявленими людьми країни.

Тому особливої актуальності набувають нариси про Героїв Соціалістичної Праці. За останніми даними, на Сумщині цього високого звання були удостоєні 126 осіб. Двічі Героєм Соціалістичної праці стала доярка, завідувач ферми колгоспу ім. В. І. Леніна с. Токарі-Бережки Лебединського району Сумської області Марія Харитонівна Савченко (1913 — 2005).

1948–1949 рр. для Сумщини були особливо «врожайними». Звання Героя Соціалістичної Праці отримали тридцять передовиків сільського господарства. Тільки в с. Слобода Буринського району таких було п'ятеро. Зважаючи на потреби часу, видавництво «Більшовицька зброя» видало брошуру «Герой Соцтруда М. Рубан» [3].

Марина Петрівна Рубан (1907–1999) у колгоспі «Жовтень» с. Рубани Охтирського району Сумської області в повоєнні роки очолювала ланку, яка в 1947 р. на ділянці 9 га збрала по 31,4 ц/га пшениці, високий урожай цукрових буряків.

Досвід трудівниці полів засобами друкованого слова мали поширити в усіх колгоспах області. Вражає наклад видань: 17 тис. 500 примірників трьох брошур («Герой Соцтруда М. Рубан», «О недостатках и мерах улучшения работы с агитаторами Сталинградской партийной организации» та «Положение о выборах народных судов») [4].

У 1952 р. в м. Суми відбулася обласна сільськогосподарська виставка. На виконання постанови № 3054 Ради Міністрів УРСР та ЦК КП(б)У від 13 вересня того року «О проведеніи районных и областных сельскохозяйственных выставок в 1952 году» рішенням виконкому Сумської обласної Ради депутатів трудящих та бюро обкому КП(б)У на додаток до постанови № 1327 від 15 серпня 1952 р. «О проведеніи массовой сельскохозяйственной пропаганды на областной сельскохозяйственной выставке 1952 года и культурном обслуживании участников и посетителей выставки» видавництву «Більшовицька зброя» з обласного бюджету було виділено 13 тис. крб. на видання брошур і листків про досвід передовиків сільського господарства. Обласному сільськогосподарському управлінню зобов'язувалися надати чотириста кілограмів газетного паперу, отриманого через Держплан Ради Міністрів УРСР [5].

Певну частку видавничої продукції склали наукові, наукововиробничі та виробничо-практичні видання Сумської сільськогосподарської дослідної станції, заснованої ще в 1905-му за клопотанням Сумського повітового земства. Зокрема, в 1950 р. накладом 1 тис. примірників у видавництві «Більшовицька зброя» вийшла друком праця кандидата сільськогосподарських наук Л. І. Горелкіна «Чумиза — новая сельскохозяйственная культура». Брошуру розповсюджувало безплатно Сумське обласне управління сільського господарства. Тоді ж накладом 2 тис. 600 примірників було видано й «Методические указания по приготовлению и применению в колхозах органоминеральных гранулированных удобрений».

У 1958 р. Сумська державна сільськогосподарська дослідна станція разом із Сумським обласним відділенням товариства для поширення політичних і наукових знань УРСР у видавництві опубліковано декілька брошур із серії «Сумська обласна виставка передового досвіду». На обкладинці кожного такого видання зображення вхідних воріт до міського парку відпочинку, де відбувалася виставка, зі скульптурами робітника та колгоспниці. Згин брошур прикрашає український орнамент, кольорова гама — від сірого до жовтого. Видання здійснювалися як українською, так і російською мовами. Розповсюджувалися безплатно. Наклад — 2 тис. примірників кожного [13; 18; 22; 23].

Деякі брошури обласного видавництва мали позначку «Для службового використання». Переважно це були доповіді про строкове виконання планів розвитку сільського господарства колгоспів області, матеріали з нарад голів колгоспів. До початку засідань обласної Ради депутатам видавався «Блокнот агітатора» (до серпня 1955 р. таких вийшло 16 номерів), щось на зразок перекидного календаря в малому форматі. За змістом — матеріали для бесід про європейську безпеку, підготовку до чергового з'їзду

КПРС, хроніку агітаційно-масової роботи партії, виробничі досягнення Країни Рад. Наклад таких видань сягав 3 тис., розповсюджувався безплатно і готувався відділом пропаганди й агітації Сумського обкому КПУ. Фінансувався відповідно.

Великі складнощі мало видавництво через те, що в 1947 р. за рішенням облвиконкому без дозволу Укрполіграфвидаву видало аполітичний «Геологический очерк Сумской области». Співробітники «не забезпечили до виходу у світ видання повного розповсюдження, внаслідок чого на складі видавництва наявна нереалізована готова продукція на суму 5,0 тис. крб.» [8]. Від Укрполіграфвидаву надійшла вказівка: заборонити без дозволу видавати неперіодичні видання. Сьогодні ця книга — раритет. Напевне, як і багато подібних, у яких немає марксистської точки зору, вона була вилучена зі складу і знищена.

У квітні 1941 р. вийшов друком перший том «Наукових записок», підготовлених редакційною комісією Сумського державного педагогічного інституту (відповідальний редактор М. В. Бутко), присвячений десятиріччю заснування Сумського інституту соціального виховання. Збірка містила наукові праці викладачів з питань фізики, хімії, біології. Розпочинався текст статтею «Підсумки десятирічної роботи». А перша доповідь орієнтувалася на ідеологічні потреби суспільства й мала назву «Про книгу Ф. Енгельса «Анти-Дюрінг»» (автор М. В. Бутко виголошував її на науковій конференції, присвяченій 120-й річниці з дня народження Ф. Енгельса). У передмові [текст подаємо зі збереженням орфографії книги] зазначено: «Професорсько-викладацький колектив інституту, озброєний рішенням XVIII конференції ВКП(б), прийнятий великим бажанням рухатись вперед, докладе всіх зусиль, щоб далі ґрунтовніше й ширше розгорнути наукову роботу, приділяючи значно більше уваги розробці питань, що мають важливе значення для соціалістичного будівництва» [14, IV]. Наклад збірки — 200 примірників. Книга містить чорно-білі ілюстрації, таблиці, схеми, особливим оформленням не визначається. Червоного кольору оправа відповідає як урочистості події, так і ідеологічній концепції. Наявні помилки друкування (залишені чисті аркуші паперу, на яких мали б розмістити ілюстрації). Папір уже поживк від часу.

Як не дивно, серед друкованої продукції обласного видавництва знаходимо не лише книги, які відтворювали діяльність партійних органів та місцевого керівництва, а й глибокі історико-краєзнавчі розвідки. Серед таких і досі особливий попит мають праці П. А. Сапухіна. Краєзнавство Павло Андрійович любив з молодих літ. Невипадково 1920 р. влаштував у Великописарівській школі (нині смт. Велика Писарівка Сумської обл.) один з перших у республіці краєзнавчих музеїв, протягом двадцяти років поповнював його і в

1940 р. на основі шкільного створив районний музей. Йому також належить близько 200 краєзнавчих публікацій у місцевій і республіканській пресі. У 1950-их рр. вийшли друком праці викладача «Перебування Т. Г. Шевченка на Сумщині» [16], «П. А. Грабовський у рідному краї» [15], «Події російсько-шведської війни 1708 — 1709 років на Сумщині» [17].

У 70-их рр. ХХ ст. особливу увагу видавництво приділяє виданню листівок, які містили так звані «соціалістичні зобов'язання» працівників різних установ та організацій області. Серед них — надрукована листівка «Социалистические обязательства коллективов полиграфических предприятий и книготорговых организаций Сумского областного управления по делам издательств, полиграфии и книжной торговли на 1977 год».

Видавництво реагувало й на «особливо врочисті» події, як-то святкування 100-річчя від дня народження В. І. Леніна (1970), 40-річчя Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки молоді (1959). Було видано плакати «Заповітам Леніна — вірні! Ленінський урок в колгоспі «Комінтерн» Недригайлівського району» та «Навстречу 100-летию со дня рождения В. И. Ленина (1870–1970)» (Суми, 1968).

Сумське обласне відділення товариства для поширення політичних і наукових знань протягом післявоєнних років опублікувало декілька брошур на допомогу лекторам. У 1969 р. навіть надрукований «Календарный план ленинских народных чтений на предприятиях и стройках, в учреждениях и учебных заведениях, по месту жительства трудящихся г. Сумы, посвященных 100-летию со дня рождения В. И. Ленина» [11].

У 1980-ті рр. переважно видавалися буклети, листівки та програмки концертів і вистав. Поліпшилося поліграфічне виконання.

І все ж таки головним напрямом роботи видавництва залишалося видання обласної газети. Із часу заснування вона виходила раз на тиждень, але не регулярно, а пізніше — двічі на тиждень. Протягом 1948 р. «Більшовицька зброя» друкувалася форматом 84 x 60 см, накладом 30 тис. примірників, 259 номерами (приблизно 22 номери на місяць). Загальний наклад опублікованих номерів — 7 млн 770 тис. Підвищено якість виконання газети, особливо заголовків [7]. У 1949 р. вийшло друком 257 номерів (замість 260 запланованих). Зменшилися прибутки від подання оголошень, видавництво припустило перевитрати за статтею «Фотохроніка ТАРС» [8]. У 1950 р. середній наклад газети сягнув 30 тис., причому з порушенням графіка газета вийшла друком 136 разів через вину друкарні, редакції, РАТАУ [9]. З лютого 1953 р. наклад газети збільшився до 35 тис. [10]. Під назвою

«Більшовицька зброя» газета проіснувала до 1953 р., потім була перейменована на «Ленінську правду», згодом — «Сумщина».

Отже, діяльність Сумського обласного (газетного) видавництва — важливе явище в суспільно-політичному житті регіону. Проаналізувавши видавничу продукцію, можна відстежити основні напрями ідеологічного й духовного розвитку нації. Звичайно, діяльність видавництва переважно зосереджувалася на випуску агітаційних листівок і газети «Більшовицька зброя». Це не дивно, оскільки громадсько-політична преса має потужний потенціал формування громадської думки. Інформуючи про поточні події й аналізуючи їх, вона впливає на свідомість читачів, їх життєві орієнтири. В умовах ідеологічного зомбування суспільства в післявоєнні роки ХХ ст. та боротьби за сфери впливу на читача ці функції були надзвичайно важливими, адже ЗМІ є могутнім інструментом оперативного управління масовою свідомістю, а потрапивши під контроль певної політичної сили, вони стають інструментом політичного панування.

Однак, друк методичної, наукової та науково-популярної літератури для аграрного сектора набув не меншої значимості. Незважаючи на ідеологічний контроль, спостерігається збільшення обсягів наукової літератури, особливо із сільського господарства.

Список літератури

1. Державний архів Сумської області (Держархів Сумської обл.), ф. Р-3460, оп. 1, спр. 1, арк. 94-97.
2. Держархів Сумської обл., ф. Р-3460, оп. 1, спр. 2, арк. 80-87.
3. Там само, спр. 4, арк. 1-4.
4. Там само, спр. 2, арк. 80-87.
5. Там само, ф. Р-2196, оп. 9, спр. 714, арк. 195.
6. Там само, ф. Р-3460, оп. 1, спр. 1, арк. 80-81.
7. Там само, спр. 2, арк. 80-87.
8. Там само, спр. 1, арк. 80-81.
9. Там само, спр. 4, арк. 1-4.
10. Там само, спр. 7, арк. 2-5.
11. Календарный план ленинских народных чтений на предприятиях и стройках, в учреждениях и учебных заведениях, по месту жительства трудящихся г. Сумы, посвященных 100-летию со дня рождения В. И. Ленина. — Сумы, 1969. — 45 с.
12. Ленський О. В. Історія преси і журналістики / О. В. Ленський. — Суми : Ткачов О. О., 2009. — 400 с., іл.
13. Литвин В. Г. Торф — важливий резерв збільшення внесення органічних добрив та підвищення врожайності сільськогосподарських культур: (З досвіду роботи колгоспів Червоного та Ямпільського районів) / В. Г. Литвин. — Суми, 1958. — 20 с.
14. Наукові записки. Том 1. / Народний комісаріат освіти УРСР; Сумський державний педагогічний інститут. — Суми: Друкарня в-ва «Б. З.», 1941. — 232 с.

15. Сапухін П. П. А. Грабовський у рідному краї / П. Сапухін. — Суми, 1957. — 26 с.
16. Сапухін П. Перебування Т. Г. Шевченка на Сумщині / П. А. Сапухін. — Суми, 1956.
17. Сапухін П. Події російсько-шведської війни 1708-1709 років на Сумщині / П. Сапухін. — Суми, 1958. — 35 с.
18. Скиба І. А. За високий урожай картоплі / І. А. Скиба. — Суми, 1958. — 12 с.
19. Социалистическое строительство на Сумщине, 1921 — июнь 1941: сб. документов и материалов / [Сост. Е. В. Великород, Л. Г. Довжинец, И. А. Ильченко и др.; редкол В. Д. Скрышник (отв. ред.) и др.]. — Х.: Прапор, 1983. — 239 с.
20. Соціалістична Сумщина. До виборів у місцеві Ради депутатів трудящих. — Суми: Більшовицька зброя, 1939. — 91 с., 3 л. іл.
21. Сумы: Краткая справочная книга / Б. А. Гапонцев, В. И. Лозько, А. Кипайтулов и др. — Х.: Прапор, 1979. — 180 с.
22. Тихонов Н. И. Экономический подъем общественного хозяйства колхоза: (Из опыта колхоза им. Ленина Лебединского района) / Н. И. Тихонов. — Сумы, 1958. — 32 с.
23. Томашевський Д. П. Кукурудза на Сумщині / Д. П. Томашевський. — Суми, 1958. — 40 с.

Надійшла до редколегії 21.12.2012 р.

УДК 728.83(477.54/.62+477.52)

О. Ю. БІРЬОВА

МАЄТКИ РОДИНИ ШИДЛОВСЬКИХ НА СЛОБОЖАНЩИНІ

Характеризуються маєтки родини Шидловських у Слобідській Україні.

Ключові слова: дворянство, маєток, садибний будинок, архітектурний стиль.

Характеризуются усадьбы семьи Шидловских в Слободской Украине.

Ключевые слова: дворянство, имение, усадебный дом, архитектурный стиль.

The article characterize a farmstead of the Shidlovsky's family in the Slobidska Ukraine.

Key words: nobility, country seat, farmstead house, architecture style.

Тематика українського дворянства є доволі актуальною, оскільки впродовж тривалого часу залишалася поза увагою науковців. Слобідське дворянство мало свої особливості порівняно з дворянами інших регіонів. Російський уряд не визнавав нащадків колишньої козацької старшини до 1785 р. і не надавав їм тих привілеїв, якими користувалися російські дворяни. Однією